

Andrzej Maryniarczyk

Z dziejów badań nad systemem metafizyki klasycznej

Studia Philosophiae Christianae 28/1, 105-118

1992

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANDRZEJ MARYNIARCZYK

Z DZIEJÓW BADAŃ NAD SYSTEMEM METAFIZYKI KLASYCZNEJ

Wstęp. 1. Źródła różnorodnych interpretacji. 2. Przyczyny badań nad systemem metafizyki. 3. System metafizyki klasycznej.

W historii filozofii, łączenie metafizyki z systemem a poznania metafizycznego z systemowością spotkało się z dwoma różnymi ocenami. I tak: przez jednych „system” został uznany za ideał wiedzy (teorii) metafizycznej a „systemowość” za cel i najdoskonalszy wyraz poznania metafizycznego. Modyfikacji mogły ulegać i faktycznie ulegały, tylko modele formowania systemu (np. model geometryczny, kosmologiczny, organicystyczny, matematyczno-logiczny itp.) oraz kryteria „systemowości” (całościowość, powszechność, uporządkowanie, niesprzeczność, współdziałanie itp.)¹. Drudzy natomiast, tak „system” jak i „systemowość” uznali za „chorobę i niedostatek” nauki i poznania. Nic więc dziwnego, że pojawiające się w nauce trendy „antysystemowe” równoznaczne były z trendami „antymetafizycznymi”, a odrzucenie metafizyki miało też oznaczać w filozofii zerwanie z „systemowym” modelem wiedzy i poznania. Pociągnęło to za sobą konieczność rugowania metafizyki z filozofii lub poszukiwania dróg budowania metafizyki „asystemowej”. Samo zaś zagadnienie

¹ Taką ocenę „systemowości” metafizyki możemy spotkać między innymi w takich pracach jak: G. M. Buckley, *The nature and unity of metaphysics*, Washington 1949; S. Adamczyk, *Harmonijna zwartość systemu tomistycznego*, Lwów 1938; H. Dingler, *Das System. Das philosophisch-rationale Grundproblem und die exakte Methode der Philosophie*, München 1930; P. K. M. Pherson, *A Perspective on Systems Science and Systems Philosophy*, „Futures” 6 (1974), 219—239; W. H. Schneider, *Metaphysical Vision*, „Philosophical Review” 53 (1949), 399—411; F. R. Havranek, *The Unity of Metaphysics*, „Thought” 28 (1953), 375—412; E. Coreth, *Metaphisik. Eine Methodischsystematische Grundlegung*, Innsbruck 1961; E. W. Leinfellner, *Ontologie. Systemtheorie und Semantik*, Berlin 1978; J. B. Eggen, *System Models of Knowledge*, „General Systems” 21 (1976), 169—173, i inne.

„systemu” czy „systemowości” metafizyki zostało postawione jako kwestia wyboru lub opcji „fundamentalnej”².

Chociaż współcześnie, na terenie naukoznawstwa, jesteśmy świadkami ujęć systemowych, czego przykładem jest wyodrębnienie się „ogólnej teorii systemów”, (jako opozycji do kartezjańskiej koncepcji nauki i poznania)³ to jednak w filozofii (a także w teologii) zda się niepodzielnie dominować postawa „antysystemowa” (i zarazem antymetafizyczna)⁴.

Należy jednak zauważyć, że u podstaw tak pozytywnej jak i negatywnej interpretacji systemu metafizyki leżą różne rozumienia pojęcia systemu i różne sposoby jego formowania. Pierwszorzędnym więc zadaniem przy badaniu systemu metafizyki jest wskazanie i określenie modelu, w oparciu o który został zbudowany system metafizyki, by z kolei postawić pytanie o zasadność przyjęcia lub odrzucenia poznania systemowego w metafizyce jak i samego systemu metafizyki.

1. ŹRÓDŁA RÓŻNORODNYCH INTERPRETACJI

W przypadku, gdy system danej metafizyki zostanie zbudowany w oparciu o model innej dyscypliny naukowej (np. geometrii, logiki, matematyki, kosmologii, biologii itp.), istnieje już wówczas uzasadniona obawa, że tego typu metafizyka

² Por. J. Dębowski, *Idea bezzależności*, „Studia filozoficzne” 1 (1987), 47—66; Tenże, *Główne pojęcia bezzależności*, „Studia filozoficzne” 2 (1987), 3—20; F. Kroner, *Die Anarchie der Philosophischen Systeme*, Graz-Austria 1970; R. Carnap, *Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse* 1977, 50—78; M. Gottfried, *Über die Möglichkeit einer aporetisch-dialektischen Metaphysik*, jw. 160—177 i inn.

³ Szerzej na ten temat piszą między innymi: L. von Bertalanffy, *General System Theory, Foundations, Development, Applications*, New York 1968; E. Laszlo, *System Philosophy; Survey of an Evolving Paradigm of Contemporary Thought. Proceedings of the XVth World Congress of Philosophy*, Sofia 1973 vol. 1, 81—89; Tenże, *System, Structure and Experience: Toward a Scientific Theory of Mind*, New York 1969; H. Rombach, *Substanz, System, Struktur. Die Ontologie des Funktionalismus und der Philosophische Hintergrund der modern Wissenschaft*, Freiburg B. 1—1965, B. 2—1966; St. Pepper, *Systems philosophy as a World Hypothesis*, „Philosophy and Phenomenological Research” 2 (1972) vol. 32, 548—558; S. H. Hampshire, *Metaphysical Systems*, w: *A modern introduction to metaphysics*, ed. by A. A. Drennen, The Free Press of Glancee, 1963, 195—201, i inne.

⁴ Zob. J. Tischner, *Filozofia i chrześcijaństwo*, w: *Myślenie według wartości*, Kraków 1982, 245—254; Tenże, *Schyłek chrześcijaństwa tomistycznego*, jw., 205—244; Tenże, *Człowiek poprzez okna systemu*, jw., 312—338, i inne.

(i poznanie metafizyczne); (1) albo nie spełnia swej zasadniczej roli, a mianowicie nie jest neutralnym i obiektywnym ujęciem rzeczywistości (czyli wiedzą o rzeczywistości) lecz jej modelowaniem; (2) albo metafizyka przestaje być dyscypliną autonomiczną (samodzielną) i jest przyporządkowana innym naukom (jak np. geometrii, kosmologii, logice, biologii itp.); (3) albo mamy do czynienia z (świadomym lub nieświadomym) pomieszaniem różnych sposobów poznania i różnych porządków wiedzy, co w rezultacie pociąga za sobą redukcję metafizyki do np. logiki czy matematyki, a więc jej logicyzację, lub ontologizację poznania logicznego. W konsekwencji przyczynia się to do wieloznaczności i nieporozumień przy interpretacji systemu metafizyki oraz do zatarcia różnicy pomiędzy przedmiotem właściwym (formalnym) metafizyki a logiki czy matematyki.

Chcąc więc zachować autonomiczność poznania metafizycznego i zarazem jego neutralizm i uniwersalizm, jako naczelne „wartości” ujęć poznawczych jak i całego systemu metafizyki, musimy albo odrzucić „systemowy” model poznania (metafizycznego), albo poszukiwać takich sposobów budowania systemu metafizyki, który (system) nie ustawiłby „a priori” poznania metafizycznego na „z góry” określonych punktach i wyznaczał rozwiązanie⁵.

Czy możliwy jest zatem tego typu system metafizyki, który z jednej strony gwarantowałby realizm poznania, to znaczy dostarczał wiedzy (poznania) konkretystycznej a zarazem powszechnej, a z drugiej, zachowując autonomizm (tak co do genezy jak i struktury oraz funkcji) i odrębność — stanowiłby wykładnię wiedzy intersubiektywnie komunikowalnej. Propozycją taką wydaje się być system metafizyki Tomasza.

Wprawdzie problem systemu metafizyki jako taki pojawia się z momentem wprowadzenia przez Kartezjusza nowej koncepcji poznania i nauki (system to wyraz ideału wiedzy demenstratywnej. Wszelki zaś typ poznania zredukowany został

⁵ Problem ten omawiają np. M. F. Sciacca, *Prinzip und Autonomie der Metaphysik. Die zwei metaphysischen Perspektiven 1957/74*, in: *Metaphysik* (Hrg.) Janoska-Kanz, dz. cyt., 442—478; S. Korner, *Metaphysics: Its Structure and Function*, Cambridge 1984; A. Krapiec, *Byt jako byt w rozumieniu św. Tomasza*, w: *Tomasz z Akwinu. De ente et essentia. Przekład — komentarz — studia*, Lublin 1981 (skr. DFE) 114—127; Tenże, *Metafizyczne rozumienie rzeczywistości*, ZN KUL 29 (1986) nr 1, 3—15; E. Gilson, *Byt i istota*, Warszawa 1963, tłum. P. Lubicz i J. Nowak, 176—229 i inne.

do matematycznego)⁶, to jednak świadomy namysł metodologiczny właściwy jest dopiero dla współczesnej filozofii (metafizyki). Do tego bowiem czasu (ujmując rzecz upraszczająco) „system” traktowany był jako jedno z wielu pojęć pierwotnych, które występują w metafizyce⁷. Zainteresowanie się metodologią filozofii (w tym i metafizyki) jakie pojawiło się w latach trzydziestych tego stulecia (na bazie pozytywizmu) — było okazją przeprowadzenia namysłu nad genezą, strukturą i funkcją (w filozofii) systemów metafizyki⁸.

2. PRZYCZYNY BADAŃ NAD SYSTEMEM METAFIZYKI

Jako bezpośrednie przyczyny badań nad strukturą systemu metafizyki możemy (między innymi) wskazać:

(1) Problem adekwatności systemu metafizyki. Zagadnienie to podnoszone jest przede wszystkim przez metafizyki szczegółowe (antropologię, etykę, estetykę, politykę itp.), zdaniem których ostateczne odpowiedzi (z których one korzystają) formowane na gruncie metafizyki ogólnej są najczęściej niewy-

⁶ Stąd też na skutek odrzucenia metafizyki ugruntowuje się pełny antropocentryzm filozoficzny. Został on przede wszystkim uprawomocniony w filozofii — jak zauważa S. Kamiński — przez „egzystencjalizm, kierunek zaszczerpiiony również na drzewie filozofii subiektywnej (przeważnie nie wolno „ja” obiektywizować). Początkowo traktowano filozofię człowieka jako wstęp do metafizyki (regionalne ontologie). Potem jednak antropologia filozoficzna zastąpiła filozofię bytu (M. Heidegger), a niekiedy nawet niewiele miała z nią wspólnego. Sam sposób bytowania ludzkiego („obcowanie z egzystencją”) uznaje już za filozofowanie (K. Jaspers, G. Marcel). Zob. S. Kamiński, *Z metafizyki człowieka*, w: A. M. Krapiec, *Ja — Człowiek. Zarys antropologii filozoficznej*, Lublin 1986 (skr. JC2), 430—431.

⁷ Przykładem takich ujęć są prace; H. Scholz, *Metaphysik als strenge Wissenschaft*, Darmstadt 1941; J. Sullivan, *An Examination of First Principles in Thought and Being in the Light of Aristotle and Aquinas*, Washington 1939; E. Harris, *Method and explanation in Metaphysics*, w: *The nature of Philosophical Inquiry*, ed. by G. F. Melean and V. Voorhies, Washington 1967, 124—133; a także gros podręczników wczesnej i późnej scholastyki.

⁸ Świadomość szeroko pojętej problematyki metodologicznej pod wpływem rozwoju metodologii nauk empirycznych, uwidacznia się także w pracach metafizyków. Zob. J. Wsiodom, *Metaphysics and Verification*, „Mind” 47 (1938), 452—498; E. Tepitsch, *Vom Ursprung und Ende der Metaphysik. Eine Studie zur Weltanschauungskritik*, Wien 1958; J. F. Andersen, *Metaphysics as a Science*, „Journal of Philosophy” 35 (1938), 57—66; *The future of Metaphysics*, ed. by R. E. Wood, P. Weis i inni. Chicago 1970; J. Agassi, *Scientific Problems and Their Roots in Metaphysics*, 1964, 189—211; S. Kamiński i A. Krapiec, *Z teorii i metodologii metafizyki*, Lublin 1962, oraz inne prace tychże autorów.

starczające, często niemożliwe do akceptacji a niekiedy nawet fałszywe⁹.

(2) Drugi to problem empirycznej zależności systemu metafizyki. Chodzi o to, czy doświadczenie może być uznane za bazę tak klasycznych jak i współczesnych systemów metafizyki. Wskazuje się bowiem na błędne interpretacje dokonywane w ramach tychże systemów (np. niezgodność teorii Kopernika z „danymi doświadczenia”, a więc bazą empiryczną)¹⁰.

(3) Kolejnym problemem, leżącym u podstaw badań nad systemem metafizyki, to zagadnienie demarkacji systemu (metafizyki). Chodzi tu o wskazanie kryterium, na podstawie którego można orzekać co do systemu metafizyki należy a co leży poza jego obszarem. Ponadto, w jaki sposób odróżnić system metafizyki od np.: systemów logiki, matematyki, czy systemów nauk empirycznych. A więc czy kryterium tym ma być kryterium weryfikacji (L. Wittgenstein, M. Schlick, R. Carnap), czy potwierdzalności (R. Carnap, Reinchenbach), czy falsyfikacji (K. Popper), czy jakieś inne¹¹.

(4) Jako następny wskazuje się problem inteligibilności systemu metafizyki. Z zagadnieniem tym wiąże się pytanie o podstawy racjonalności systemu metafizyki. Czy konstruujemy ponad historyczne wzorce racjonalności i wówczas nieuchronnie odnajdujemy w historii nauki element irracjonalizmu, lub staramy się owe elementy „irracjonalne” zrozumieć jako składniki innego porządku, za pomocą którego teoria bytu próbowała kiedyś, tak jak usiłuje to dziś, zracjonalizować świat ludzkiego doświadczenia przez odwołanie się

⁹ M. Devitt, *Realism and truth*, Princeton University Press 1984; J. Wisdom, *Metaphysics and Verification*, „Mind” 47 (1938), 452—493; W. Kuhn, *Das Prinzipienproblemen in der Philosophie des Thomas von Aquin*, Amsterdam 1982; R. Wilhelm, *Metaphysik. Grundthemen und Probleme*, München 1973 i inne.

¹⁰ Zob. H. Elstein, M. Przetęcki, *Teoria i doświadczenie*, Warszawa 1966; E. Laszlo, *Systemowy obraz świata*, Warszawa 1978, tłum. U. Niklas, R. McKeon, *Ontology, methodology and culture*, SPhCh 7 (1971) nr 2, 183—211; S. Kamiński, *Pierwiastki empiryczne i aprioryczne u podstaw nauk fizykalnych*, RF 8 (1969) z. 1, 23—52; M. Plank, *Jedność fizycznego obrazu świata*, Warszawa 1970; W. Heisenberg, *Fizyka i filozofia*, Warszawa 1965 i inne.

¹¹ Zob. W. W. Bartley, *Theories of Demarcation between Science and Metaphysics*, w: *Problems in the Philosophy of Science*, Amsterdam, 1968, T. 3, 40—64, i inne.

do zasad, pryncypiów, które mają wytłumaczyć samo to doświadczenie¹².

(5) Oddzielny problem stanowi także pytanie o paradygmat systemu metafizyki. „Paradygmat badawczy” czy „styl myślenia”, są dość często we współczesnej teorii nauki przywoływane jako kategorie służące wyjaśnieniu struktury nauki i jej funkcjonowania (w tym także i metafizyki). Chodzi o to czy system metafizyki oraz systemowość poznania metafizycznego jest swoistym paradygmatem, rozumianym jako „sposób widzenia”, co prowadziłoby w ostateczności do tego, że metafizyka byłaby rozwijaniem tego paradygmatu aż do granic funkcjonalnej użyteczności by z czasem go porzucić i przyjąć nowy¹³.

(6) Wreszcie, jako ostatni, możemy wskazać problem „dyscypliny” (nauki) leżącej u podstaw systemu metafizyki. Wskazuje się bowiem, że w każdym rozwoju wiedzy istniały pewne dyscypliny spełniające rolę nauki podstawowej. Dla metafizyki jako taką wskazuje się niekiedy: fizykę, kosmologię, matematykę, geometrię itp. Wynikałyby z tego przynajmniej dwie konsekwencje po pierwsze, każdy system metafizyczny musiałby się liczyć z ustalonymi przez daną dyscyplinę (bazową) podstawowymi właściwościami przedmiotów; po drugie metafizyka dla tych właśnie przedmiotów ustalonych przez dyscypliny bazowe będzie szukać wyjaśnienia. Staje więc ostro przed nami problem autonomizmu metafizyki¹⁴. Nauka współczesna w ujęciach systemowych upatruje wzorzec naukowości i możliwości rozwiązania problemu obiektywności, konieczności i absolutności poznania. Stąd też badania systemowe jak i „Ogólna teoria systemów” pojawiają się jako:

(7) opozycja przeciwko atomistycznemu obrazowi świata. Myślenie współczesnego człowieka wydaje się przenikać prze-

¹² Zob. W. A. Wallance, *The intelligibility of nature: a neo-aristotelian view*, w: „The Review of Metaphysics”, 38 (1984) nr 1, 33—56; W. E. Kennick, *Metaphysical Presuppositions*, „Journal of Philosophy”, 52 (1955), 769—780; L. Dewan, *St. Thomas and the ground of metaphysics*, Proc. Amer. Cathol. Philosophical Association, 54 (1980), 144—154, i inne.

¹³ W. Segmeier, *Substanz, Grundbegriff der Metaphysik*, Stuttgart 1977; M. Wartofsky, *Metaphysics as Heuristic for Science*, „Boston Studies in the Philosophy of Science” 3 (1967), 123—172.

¹⁴ Zob. S. Kamiński, *Nauka i filozofia a mądrość*, w: *Jak filozofować*, Lublin 1990, 45—54; E. Laszlo, *Introduction to Systems Philosophy. Towards a new Paradigm of Contemporary Thought*, New York 1972, i inne.

świadczenie o wyższości i ważności wiedzy szczegółowej nad ogólną. Ponadto mechanistyczna koncepcja rzeczywistości narzucona naukom (a także filozofii) przez klasyczną fizykę, opowiadająca się „po stronie części kosztem całości” przyczyniła się do ukształtowania w XIX wieku wizji świata jako nieciągłego, zatowizowanego, rządzonego przez przypadek. Stąd zabezpieczeniem, z jednej strony ideału „głębi”, a zarazem dostarczeniem „perspektywy” unifikacji pola nauki miała być metoda systemowej interpretacji. Nauka która potrafi wypracować taki „systemowy model poznania” byłaby typem „filozofii naturalnej”¹⁵.

(8) Ponadto ujęcia systemowe we współczesnej nauce pojawiają się jako opozycja przeciwko redukcjonizmowi. Wiedza szczegółowa — podkreślają zwolennicy poznania systemowego — powiększa zasób informacji o danej rzeczy, jej strukturze, budowie itp., nie daje jednak poznania całości. W oparciu o wiedzę szczegółową nie odkrywamy „tajemnicy” substancji, która składa się z elementów, wprawdzie pojedynczo poznawanych przez nas, lecz jako „całość-substancja” wykracza poza obszar wiedzy o szczegółach¹⁶.

(9) Wreszcie dążenie do ujęć systemowych wyrasta z poszukiwania modelu „metody uniwersalnej”. A więc takiej, która dla wszystkich nauk stanowiłaby bazę tak językową (dostarczanie i definiowanie podstawowych pojęć) jak i filozoficzną („metafizyka naturalna”)¹⁷. Przy czym wskazuje się, że „inwarianty” systemowości (kryteria systemowości) nie posiadają wartości absolutnej. Mogą więc ulegać przemianie. I tak np. funkcję takich inwariantów mogą pełnić inwariant: całościowości, organizacji, organizmu, samoistności, funkcjonowania struktury itp.

(10) Zaznaczyć przy tym należy, że w kontekście ujęć sy-

¹⁵ Zob. E. Laszlo, *Systemowy obraz świata*, Warszawa 1978, tłum. U. Niklas, 24.

¹⁶ Zob. B. A. Starostin, *Ujęcie systemowe i jego rola we współczesnym naukoznawstwie*, „Zagadnienia naukoznawstwa” 14—15 (1978), 2—28; A. Rapoport, *Remarks on General Systems Theory*, „General System” 8 (1963), 123 nn.; Lubański, Sz. Ślaga, *Aspekt systemowy problemu jedności nauki*, SPhCh 1 (1978), 154—156 i inne.

¹⁷ Zob. M. I. Sietrow, *Zasada systemowości. Pojęcia podstawowe*, w: *Problemy metodologii badań systemowych*, Warszawa 1973, tłum. E. Kyprsis, 41—52; J. Klir, *The General System as a Methodological Tool*, „General System” 10 (1965), 29—42; V. Sadovsky, *Problems of a General System Theory as a Metatheory*, „Ratio” 16 (1974) nr 1, 33—50.

stemowych zaproponowanych przez „Ogólną teorię systemów”, pojawiły się zarazem paradoksy poznania systemowego, które domagają się postawienia na nowo problemu „systemu” jako takiego. Przykładowo możemy wskazać na paradoks hierarchiczności. Wyraża się on w tym, że jeśli system chcemy uznać za adekwatny, to musimy go potraktować jako system sam w sobie i zarazem jako element szerszego systemu. To uwarunkowanie stanowi podstawę błędnego koła. Innym jest paradoks całościowości. Pojęcie całościowości traktuje się jako podstawę ujęcia przedmiotu jako systemu. Z kolei system definiowany jest przez całościowość. Czy wreszcie paradoks metodologiczny. Wyraża się on tym, że podstawą opisu systemu jest odpowiednia metodologia, która z kolei zakłada znajomość i opis konkretnego systemu, itp. Paradoksów takich przytaczają teoretycy systemów o wiele więcej¹⁸.

Wyróżnione problemy, z jednej strony obligują do metodologiczno-epistemologicznej refleksji nad strukturą i naturą systemów filozoficznych a w tym szczególnie metafizycznych, z drugiej zaś strony domagają się zerwania z różnego typu błędami, które przy systemowych interpretacjach (czy ujęciach) często się popełnia na wskutek nieodróżniania systemów a co prowadzi do różnego typu paradoksów poznania systemowego.

3. SYSTEM W METAFIZYCE KLASYCZNEJ

W filozofii klasycznej, dla której metafizyka stanowi podstawową wykładnię filozofowania (poznawania), należy na nowo postawić problem systemu metafizyki. Wprawdzie dzieje metafizyki (klasycznej) potoczyły się, biorąc rzecz upraszczająco, w trzech kierunkach: (1) idealistycznym (Parmenides, Platon), (2) esencjalnym (Arystoteles), oraz (3) egzystencjalnym (Tomasz), to jednak stanowią one pewną całość, i jako całość dają dopiero rozumienie specyfiki systemu metafizyki klasycznej.

Tak szeroko pojęta metafizyka klasyczna stanowić będzie dla naszych analiz, tło i horyzont (punkt odniesienia). Zasadniczo jednak skoncentrujemy się nad badaniem koncepcji systemu metafizyki egzystencjalnej, charakterystycznej dla tradycji Arystotelesowsko-tomistycznej.

¹⁸ Zob. W. Sadowski, *Paradoksy myślenia systemowego*, „Zagadnienia naukoznawstwa”, 9 (1973), 4 nn.; R.L. Ackoff, *O systemach pojęć systemowych*, „Prakseologia”, 2 (1973), 23 nn.

Nawiązując do szerokiego kontekstu formowania się pojęcia „systemu” metafizyki tomizmu egzystencjalnego, możemy wyróżnić (przynajmniej) cztery główne trendy, w których odnajdujemy różne interpretacje systemu metafizyki¹⁹. I tak:

1. pierwszy moglibyśmy nazwać klasycznym. Trend ten byłby charakterystyczny tak dla samego Tomasza jak i jego bezpośrednich a także późniejszych komentatorów (Kajetana, Sylwestra z Ferrary i innych). Charakterystycznym dla tego typu trendu jest to, że pojęcie „systemu” podobnie jak i pojęcie „bytu” — traktowane jest jako pojęcie pierwotne. Jego ostateczne rozumienie jest wyznaczone koncepcją nauki (filozofii) i z nią identyfikowane. W tym zaś przypadku jest ono zdominowane przez arystotelesowską koncepcję nauki (nauka jako wiedza zasad).

2. Drugi trend interpretacji moglibyśmy nazwać scholastycznym (szkolnym). Pojęcie systemu wiązane jest najczęściej z pojęciem „szkoły”. Interpretacja ta byłaby właściwa dla suerianistycznej interpretacji metafizyki (np. P. Descoqus, C. Frick, J. Donat, L. Ruestscher, S. Tongiorgi, D. Palmieri, J. Gredt, w Polsce Gabryel, Michalski i inni).

3. Trzecią interpretacją systemu metafizyki można by nazwać, ze względu na jej treściową zawartość — interpretacją „asymilującą” (albo unowocześnioną). Polegałaby ona na tym że tak jak samą metafizyką próbuje się uwspółcześnić poprzez asymilację z innymi kierunkami filozoficznymi czy naukami szczegółowymi tak również i pojęcie systemu. I tu moglibyśmy wyróżnić takie trendy interpretacyjne systemu metafizyki, które (a) traktują system jako rezultat indukcyjnego uogólnienia. System metafizyki, jako taki, jest swoistą syntezą wyników nauk szczegółowych (np. fizyki, biologii, geometrii), przy czym wykorzystuje się tu także elementy kartezjanzimu i kantyzmu. Byłoby to ujęcie typowe dla tomizmu lowańskiego (D. Mercier, P. Geny, L. Noel, w Polsce

¹⁹ Szerzej na ten temat piszą: E. Gilson, *Realizm tomistyczny*, Warszawa 1968, a szczególnie interesujący jest dodatek pt.: *Współczesne kierunki epistemologiczne w Tomizmie* opracowany na podstawie wykładów A. Krapca; M. Gogacz, *Tomizm egzystencjalny na tle odmian tomizmu*, w: *W kierunku Boga*, Warszawa 1982, 59—81; Tenże, *Współczesne interpretacje tomizmu*, „Znak” 113 (1963), 1339—1353; A. B. Stępień, *Wstęp do filozofii*, Lublin 1989, 232—235; Tenże, *O stanie filozofii tomistycznej w Polsce*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, Warszawa 1968, t. 2 97—126; A. M. Krapiec, *Neotomizm*, „Znak” 19—20 (1964), 662—666; S. Kamiński, *Wyjaśnianie w metafizyce*, RF 14 (1966) z. 1, 50—69 i inne.

P. Chojnacki i inni). (b) Z kolei możemy wskazać próbę łączenia tomizmu z innymi kierunkami filozoficznymi, co w konsekwencji wiąże rozumienie systemu metafizyki z określonym kierunkiem filozoficznym, np. z bergsonizmem lub blendelizmem (J. Marechal, A. Gardiel), z kantyzmem (C. Nink, L. B. Lotz, G. Siewierth, E. Coreth) z fenomenologią (A. Forest, A. Brunner, G. Rabeau i inni). (c) Wreszcie próba łączenia metafizyki z logiką, co pociąga za sobą rozumienie systemu metafizyki jako systemu dedukcyjnego, lub zbudowanego na sposób systemów logiczno-matematycznych (na terenie Polski: J. Salamucha, W. Drewnoski, M. Bochenski i inni).

4. Czwartą interpretację, którą możemy wyróżnić w łonie tomizmu nazwalibyśmy interpretacją autonomiczną. A więc taką, w której próbuje się odnaleźć i zarazem wykazać autonomiczność (pojęcia) systemu metafizyki w stosunku do innych. Byłaby to zarazem najbardziej oryginalna interpretacja w stosunku do zastanych. Moglibyśmy ją uznać za typową dla tomizmu egzystencjalnego zapoczątkowanego przez E. Gilsona i J. Maritaina a rozwijanego przez m.in. L. B. Geigera, M. Pontifexa, C. Fabro, E. L. Mascalla, M. A. Krąpca, G. P. Klubertanza, J. F. Andresona i innych.

Przeprowadzona powyżej typologizacja interpretacji ujęć „systemu” metafizyki w nurcie tomizmu egzystencjalnego, dokonana została z punktu jego autonomiczności. Stąd obok niej, można dokonywać także innych typologizacji. Ta została poddyktowana główną ideą pracy, w której będziemy się koncentrować na odsłanianiu podstaw autonomiczności systemu metafizyki.

Jako charakterystyczne cechy dla tej interpretacji możemy wskazać następujące: (1) opowiedzenie się za autonomizmem systemu metafizyki, tak co do genezy jak i struktury oraz funkcji. Wynika to z całej koncepcji metafizyki jako dyscypliny autonomicznej. (2) Koncepcja systemu metafizyki jest ściślej związana z koncepcją bytu i koncepcją poznania, nie może więc być rozważana w oderwaniu. (3) Elementy systemu (jak i zasady), są związane ściśle z elementami (i zasadami) bytu, zaś „inwariant” (kryterium racja) systemowości jest „inwariantem” bytowości bytu (systemowości bytu). (4) Cały system metafizyki wyróżnia egzystencjalny charakter poznania. (5) I wreszcie, poznanie systemowe (wiedza systemowa) wyprowadzone jest z poznania (wiedzy) konkretnego i na konkretnie pozostaje. Powszechność zaś jest uzyskana na drodze przenie-

sienia poznania konkretnego na całą rzeczywistość na podstawie analogii w istnieniu.

Literatura dotycząca ogólnej problematyki systemu i systemowości (zwłaszcza od czasu wyodrębnienia się „Ogólnej teorii systemów”) jest bardzo rozległa. Co się natomiast tyczy systemu metafizyki, literatura na ten temat jest niewielka.

Przedewszystkim zauważa się brak całościowego opracowania problematyki systemu metafizyki. Większość bowiem prac takich autorów jak: E. Gilson, J. Klubertanz, J. F. Anderson — a także A. M. Krapiec nie wyróżnia zasadniczo problemu systemu z ogólnej problematyki metafizyki. I tak jedni jak np.: L. M. Regis, L. B. Geinger, J. D. Robert, A. Mauer, G. P. Klubertanz, H. Oenard, czy R. W. Schmidt — specyfikę i odrębność systemu metafizyki wiążą z odrębnością metody, którą jest separacja, a która determinuje system metafizyki egzystencjalnej²⁰. Inni jak np. J. Maritain, E. Gilson, E. L. Mascall, C. Fabro, J. F. Anderson — wykładając ogólne problemy poznania metafizycznego i sposób ich rozwiązywania specyficzny dla tomizmu egzystencjalnego w tym wiążą specyfikę systemu metafizyki²¹. Inni znowu jak J. Maritain, C. P. Klubertanz,

²⁰ Jako główne prace tych autorów możemy przykładowo wskazać: L. M. Regis, *Un liver: la philosophie de la nature*, „Studes et Recherches” 1 (1936), 127—156; Tenze, *Analyse et synthese dans l'oeuvre de saint Thomas*, „Studia Mediaevalia” 1949, 301—330; L. B. Geiger, *La participation dans la philosophie de saint Thomas d'Aquin*, Paris 1942, 318—321; Tenze, *Abstraction et separation d'apres saint Thomas*, „Revue des Sciences Philosophiques et Theologiques” 31 (1947), 3—40; *De l'unité de l'etre*, Tamże 33 (1947), 3—14; J. D. Robert, *La metaphisique science distincte de toute autre discipline philosophique selon saint Thomas d'Aquin*, „Divus Thomas” 50 (1947), 206—222; M. V. LeRoy, „Abstraccio” et „separatio” d'apres un texte controversé, „Revue Tomiste” 48 (1948), 328—339; A. Mauer, *The Division and Method of Science*, Toronto 1953, 16—25; C. P. Klubertanz, *Introduction to the Philosophy of Being*, New York 1955, 41—44, 47—48; H. Renard, *What is St. Thomas Approach to Metaphysics?* „The New Scholasticism” 30 (1956), 64—83; R. W. Schmidt, *L'emploi de la separation in metaphisique*, „Revue Philosophique de Louvain”, 58 (1960), 373—393 i inne.

²¹ Zob. J. Maritain, *Introduction a la Philosophie*, ed. 29, Paris 1963; Tenze, *Distiguer pour unír ou les degres du savoir*, ed 7, Paris 1963; Tenze, *Sept lecons sur l'etre*, Paris 1933; Tenze, *La philosophie de la nature*, ed. 2, Paris 1957 i inne; E. Gilson, *Le thomisme*, ed. 2, Paris 1948; Tenze, *L'esprit de la philosophie medievale*, ed. 2, New York 1955, t. 1—2; Tenze, *The Unity of Philosophical Experience*, ed. 2, New York 1955; Tenze, *L'etre et l'essence*, ed. 2, Paris 1962; Tenze, *Realizm tomistyczny*, Warszawa 1968 (teksty z oryginału francuskiego z 1937 i 1947); E. L. Mascall, *He who is*, London 1966; Tenze, *Existence and analogy*, London 1966; C. Fabro, *The transcendentalité of „Ens-*

J. F. Anderson — przedstawiając całościowy wykład metafizyki, w wykładzie tym widzą wyraz systemu metafizyki. Charakterystyczną cechą tego wykładu jest szeroki zasięg problematyki filozoficznej. Inni wreszcie, i tu jest grupa nieliczna jak: A. M. Krapiec, S. Kamiński, A. Stępień, J. Herbut, E. Gilson²², w obszernych pracach jak i w artykułach dają wyraz narastania świadomości problemu systemu metafizyki ukazując raczej jego odrębności.

Ich myśli stanowią oparcie i inspirację dla współczesnych refleksji nad specyfiką systemu metafizyki. Zaznaczyć przy tym należy, że po pierwsze wiele problemów metodologicznych (a wśród nich problem systemu) tomizmu egzystencjalnego oczekuje na refleksję meta-metafizyczną, czego dowodem są nieliczne prace z tej dziedziny²³ a po drugie i to jest zasad-

Esse” and the Ground of Metaphysics, „International Philosophical Quarterly” 6 (1966), 389—427; H. F. Anderson, *The Bond of Being, An Essay on Analogy and Existence*, St. Louis 1954 i inne.

²² Zob. A. M. Krapiec, *Teoria analogii bytu* (skr. TAB), Lublin 1959; Tenże, *Realizm ludzkiego poznania* (skr. RLP), Poznań 1959; Tenże, *Metafizyka. Zarys teorii bytu*, Lublin 1978 (skr. M2); S. Kamiński, S. A. Krapiec, *Z teorii i metodologii metafizyki*, Lublin 1962; Tenże, *Spójność Tomaszowej teorii bytu*, w: Tomasz z Akwinu, *De ente et essentia*, Przekład — komentarz — studia, Lublin 1981 (skr. DEE), 128—139; Tamże, *O rozumienie bytu jako bytu*, 103—113; Tenże, *Metafizyczne rozumienie rzeczywistości*, ZNKUL 29 (1986) nr 1, 3—15; Tenże, *O rozumieniu metafizyki*, „Znak” 11 (1963), 1077—1082; S. Kamiński, *O definicjach w systemie metafizyki ogólnej*, RF 8 (1960) z. 1, 37—54; Tenże, *Struktura systemu scholastycznej metafizyki ogólnej*, w: A. Krapiec, S. Kamiński, *Z teorii i metodologii metafizyki* (skr. ZTMM), Lublin 1962, 307—318; Tenże, *O ostatecznych przesłankach w filozofii bytu*, RF 7 (1959) z. 1, 41—72; Tenże, *Czym są w filozofii i w logice tzw. pierwsze zasady*, RF 11 (1963) z. 1, 5—23; Tenże, *Typy filozofii*, RF 14 (1969) z. 1, 5—16; Tenże, *Wyjaśnianie w metafizyce*, RF 14 (1966) z. 1, 43—70; *Osobliwość metodologiczna teorii bytu*, RF 27 (1979) z. 2, 5—20 i inne; Można także zwrócić uwagę na pracę D. M. Emmet, *The nature of metaphysical thinking*, London 1951; S. N. Hampshire, *Metaphysical system*, w: *A Modern Introduction to Metaphysics. Reading from Classical and Contemporary Source*, ed. by D. A. Drennen, The Free Press and Gloncoe 1962, 66—79; R. J. Henle, *Method in Metaphysics*, Milwaukee 1951; R. F. Havranek, *The Unity of Metaphysics*, „Thought” 28 (1953), 3775—412 i inne.

²³ W literaturze polskiej jak i zagranicznej analizy przeprowadzone przez A. Krapca, S. Kamińskiego, oraz częściowo A. Stępnia, J. Herbuta, S. Majdańskiego — stanowią podstawowy i unikatowy wkład meta-metafizycznej refleksji nad systemem metafizyki. Choć w pracach tych autorzy podejmują raczej pewne szczegółowe problemy systemu metafizyki zamiast całościowego wykładu systemu jako takiego,

niczy problem — każdy wykład metafizyki, jest równocześnie odtworzeniem struktury systemu metafizyki. Stąd wszystkie prace (powyżej wymienionych metafizyków) można potraktować jako wykład systemu metafizyki. System bowiem w metafizyce tomizmu egzystencjalnego jest formułowany w ramach procesu „uwyrażniania bytu”, i poza tym procesem uwyrażniania nie istnieje samodzielnie” (w sensie istnienia „modelu”, „schematu” czy „struktury”). To stnowiłoby także osobliwość autonomicznej interpretacji systemu metafizyki.

Teza, którą należałoby postawić na podstawie przywołanej problematyki badań nad systemem metafizyki głosi, że metafizyka stanowi autonomiczny system poznawczy ściśle związany z „pojęciem” bytu i jego uwyrażnieniem. System ten tak co do genezy jak i struktury oraz funkcji, jest niesprawdzalny (ani przekładalny) do innych typów systemów naukowych, i stanowi dla nich „pra-pojęcie” systemu. Analizy, które będą przeprowadzone, choć dotyczą problematyki metodologicznej będą robione w perspektywie metafizycznej znaczy to, że metodologiczne „elementy” systemu metafizyki będą związane z bytem (i jego strukturą) oraz odkryte w procesie jego „uwyrażniania”.

Wybór tego typu analiz wydaje się zabezpieczać przed redukcją specyfiki systemu metafizyki do innych systemów oraz daje szanse ukazania jego osobliwości. Przejawi się to również w tym, że wszelkie terminy, których zwykle używa się przy charakterystyce systemu metafizyki, choć powinny być (zgodnie z aspektem metodologicznym) podane w terminach języka metodologii czy logiki, muszą zostać zaczerpnięte z języka metafizyki (i o ile to będzie możliwe konsekwentnie używane). Ma to z jednej strony pozwolić na ukazanie osobliwości (przede wszystkim metodologicznej) systemu metafizyki, a z drugiej wskazać na to, co przy zastosowaniu narzędzi ogólnej metodologii byłoby nieuchwytnie, mianowicie na ścisły związek genezy, struktury i funkcji systemu metafizyki z koncepcją bytu i jego poznania.

Stąd właściwości systemu takie jak: spójność, porządek i apodyktyczność twierdzeń, zupełność itp. są orzekane w oparciu o odwołanie się do struktury bytu (do czynników do których się odnoszą) a nie do reguł wynikania czy aprioryczne-

to kontekst dokonywanych analiz poszczególnych problemów (metoda, wyjaśnienie, poznanie, hipotezy itp.) odsłania specyfikę systemu metafizyki w stosunku do innych systemów.

go modelu porządkowania twierdzeń. W ten sposób ukazujemy ontyczne podstawy systemu i systemowości które ujęte i wyrażone w „elementach-czynnikach” (transcendentalnych lub kategorialnych) odsłaniają specyfikę systemu metafizyki²⁴.

FROM THE HISTORY OF THE RESEARCH WORK OF A SYSTEM OF METAPHYSICS

Summary

The term „system”, though found in different contexts of meaning, nevertheless is connected for good with a metaphysics or with a philosophical schools.

In the history of philosophy this connection spawned two different theories. For some philosophers the term „system” qualifies the ideal of the philosophical knowledge which is well ordered and describes the whole knowledge about reality and is a method of metaphysical cognition. Only the pattern (model) of the system could be changed. And in fact, we can find a geometrical, cosmological, logical, biological pattern (model) of a metaphysical system.

But for other philosophers the term „system” indicates the disease (illness) and a weakness of metaphysical cognition. No wonder, that „anti-systemic” trends mean the same as „anti-metaphysical” trends and vice versa. The rejection of metaphysics means a break with the patterns (models) of systemic metaphysics and with a systemic cognition in philosophy. It caused philosophers to try to build a philosophy without metaphysics, or „anti-systemic” metaphysics. In this case the problem of „the system” of metaphysics is posing a question of choice or of the fundamental „option”.

In this context we want to see the history of the investigation of a system of metaphysics.

²⁴ Artykuł ten został opracowany w ramach programu MEN: *Świat—Człowiek—Kultura w interpretacji filozofii klasycznej*.